

Смачило В.В., Христосова Н.С.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена исследованию современных тенденций трансформации экспортного потенциала. В работе проведен анализ трактовки понятия «экспортный потенциал». Определены ключевые экспортные позиции по товарам и услугам в Украине. Проведено аналитический обзор рынков сбыта и использования квот. Исследованы риски и преимущества зоны свободной торговли с ЕС.

Ключевые слова: потенциал, экспортный потенциал, экспорт, товары, услуги, внешняя торговля.

Smachylo V.V., Khrystosova N.S.

Kharkov National University of Construction and Architecture

RESEARCH OF EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE

Summary

The article investigates the transformation of the modern trends of export potential. The paper analyzes the interpretation of the concept of «export potential». Identify the key export items of goods and services in Ukraine. An analytical overview of the markets and the use of quotas. Investigated the risks and benefits of a free trade zone with the EU.

Keywords: potential, export potential, export, goods, services, foreign trade.

УДК 339.13.012.434

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕДОСКОНОЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Соболева М.В.

Київський національний університет імені Юрія Тараса Шевченка

У статті досліджуються теоретичні аспекти розвитку теорії недосконалої конкуренції в умовах глобалізації. Визначено основні тенденції розвитку сучасної конкуренції. Аналізуються основні концептуальні положення теорії «монополістичної» та «недосконалої» конкуренції. Визначено характерні особливості досконалої конкуренції у сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: глобалізація, досконала конкуренція, недосконала конкуренція, диференціація, стратегічні альянси, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. За останні десятиліття під впливом глобалізації економічних процесів характер конкуренції в основних галузях розвинених країн значно змінився. У конкуренції з'являються нові явища: відбувається розширення меж ринків, у результаті чого зростає ступінь конкуренції, а вхід на міжнародні та внутрішні ринки полегшується; скорочується життєвий цикл товару за рахунок постійної появи нових товарів або ж модифікацій вже існуючих товарів. Це слугує додатковим фактором посилення конкуренції, а також призводить до зростання рівня диференціації товарів на ринках.

Для економіки України актуальним є входження у світовий простір. Це потребує підвищення конкурентоздатності національних підприємств на світовому ринку. Дане завдання тісно пов'язане зі структурною перебудовою економіки в цілому, ускладненням інноваційної складової у розвитку науково-технічної модернізації, що у майбутньому дозволить створювати нові виробничо-наукові

комплекси. Розвиток інформаційних технологій, формування інтернет-залежних ринків, розширення ринків збуту товарів веде за собою розширення інструментарію конкурентної боротьби. Якщо для конкуренції, характерної для кінця ХХ століття, була можливою боротьба між фірмами за ціною або якістю продукції, або якомусь іншому параметру, то сучасні фірми вимушені конкурувати за всіма параметрами одночасно (ціні, якості та іншим). Дослідження цих процесів важливе як для розвитку методології обґрунтування нових процесів і явищ, так і для пояснення їх тенденцій і наслідків для національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під впливом глобалізації економічних відносин конкуренція набуває нових характеристик, тому цілком обґрунтовано виникає інтерес до тих теоретико-методологічних положень та наукових ідей, що дозволяють визначити проблеми та закономірності розвитку конкуренції в економіці, котра забезпечує досягнення високих результа-

тів суспільного виробництва. Загально визнаним є те, що конкуренція є невід'ємною властивістю ринку, ефективність функціонування якого залежить від активності конкуренції та від умов її прояву. Більшість фундаментальних проблем конкуренції, що розглядаються науковцями, стосуються змісту конкуренції, взаємозв'язку монополії та конкуренції, еволюції конкуренції. Однак не вистачає досліджень сучасних тенденцій розвитку конкуренції, які складаються залежно від рівня розвитку економіки під впливом глобалізаційних процесів і тому потребують уточнення та конкретизації відповідно до змін та особливостей сучасної економіки.

Період економічних зрушень кінця двадцятих – початку тридцятих років ХХ століття став відправним пунктом формування нового нетрадиційного розуміння конкуренції. Економічна концепція досконалої конкуренції була не в змозі відобразити глибинні корені конкуренції. Вона нехтувала динамікою конкурентної діяльності, ігнорувала важливість фактору часу і була лише формальною моделлю, як теорія мала багато серйозних недоліків. Досконала конкуренція визначалася як суперництво економічних суб'єктів на товарному ринку, при якому жоден з них не в змозі здійснити вирішальний вплив на загальні умови реалізації однорідного товару на даному ринку. За таких умов кожен з суб'єктів володіє достатньо повною ринковою інформацією, внаслідок чого жоден з них не може контролювати ні ринковий попит, ні ціну на товар. Однак реальні умови господарювання були вже зовсім іншими. У цей час динамічно розвивалися процеси монополізації економіки, які докорінно змінили ринкове середовище, умови конкуренції, форми і методи конкурентної боротьби.

У 1933 році було видано дві наукові праці Дж. Робінсон і Е. Чемберліна, що по праву вважаються класичним підґрунтям з теорії недосконалої конкуренції. Ці праці підсумували дискусію про характер ціноутворення в умовах монополії та про виникнення нецінових форм конкуренції. Е. Чемберлін запропонував звернути увагу на поведінку фірми в умовах ринкової конкуренції і її монопольного положення з точки зору виробництва диференційованих товарів. Запропонувавши теорію монополістичної конкуренції, у якій обґрунтована ідея синергії конкуренції і монополії на базі диференціації продукції, він вказав на необхідність різноманіття підходів до аналізу та заміни концепції «конкурентного ідеалу» ідеалом, що включає монополію і конкуренцію. На думку Е. Чемберліна, чиста конкуренція – це штучна побудова, яку не можна ставити у якості початкового пункту опису реальності, оскільки у реальності кожен продавець виробляє диференційований продукт і, таким чином, виступає як локальний монополіст, формуючи власний малий ринок, що регулює ціну. За такого трактування продуктова диференціація, а разом з нею і ринкова влада фірми виступають як природний наслідок конкуренції, прагнення кожного продавця до максимізації прибутку. Е. Чемберлін у своїй праці показав, що нецінові фактори, такі як: диференціація, покращення якості, реклама, підвищення репутації фірми і її торгового знаку мають важливе значення для сучасної економіки [7].

Теорію недосконалої конкуренції як протилежної до досконалої було запропоновано Дж. Робінсон. Вона висунула ряд варіантів поведінки фірми на ринку залежно від його кон'юнктури. Таким чином, з'явилась можливість розглядати не лише монополію і вільну конкуренцію, а й проміжні варіанти ситуацій на ринку: цінову дискримінацію і конкуренцію між виробниками диференційованих товарів. Дж. Робінсон стверджувала, що поведінка фірми може базуватися на таких факторах як: транспортні витрати, рівень якості товарів, сервісне обслуговування клієнтів, кредитування покупок, репутація фірми та реклама. На відміну від Е. Чемберліна, для якого державне втручання у економічні відносини є зайвим, Дж. Робінсон вважає, що недосконала конкуренція – це прямий привід для державного втручання та регулювання [5]. Дж. Робінсон вказала та обґрунтувала зв'язок між досконалою конкуренцією і ціновою еластичністю ринкового попиту фірми, що у свою чергу дозволило їй додати нові характеристики до даної моделі ринку. Також Дж. Робінсон було обґрунтовано залежність між монопольною ціною, граничними витратами та ціновою еластичністю попиту. Детальне уточнення характеристик досконалої конкуренції дозволило Дж. Робінсон пояснити наслідки недосконалої конкуренції. В умовах недосконалої конкуренції індивідуальний попит фірми не є абсолютно еластичним, і фірма випускає менший за оптимальний обсяг виробництва.

Окрім Дж. Робінсон та Е. Чемберліна проблемами «монополістичної» та «недосконалої» конкуренції займалися такі зарубіжні вчені: А. Берлі, Дж. Бейн, А. Бернс, В. Леонтьєв, Г. Мінз, П. Самуельсон, Дж. Стіглер, О. Вільямсон, та інші. Значну увагу конкуренції приділяли С.Л. Брю, Дж. Кейнс, І.М. Кірцнер, К.Р. Макконнелл, Дж.С. Мілль, Ф. Найт, А. Пігу, М. Портер, П. Хайне, та ін. Певний внесок в розвиток теорії конкуренції зробили російські вчені В. Бархатов, В. Гордєєв, Ю.І. Коробов, В.А. Осипов, Е. Лимарь, Р.А. Фатхутдінов, Д.Ю. Юданов, а також вітчизняні науковці А. Гальчинський, В. Глущенко, М. Єрмошенко, П. Єщенко, А. Ігнатюк, Г. Филюк Ю. Уманців та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні зарубіжна та вітчизняна література з економічної теорії включає у себе аналіз вже існуючих та досліджених американськими вченими проблем, таких як: природа і поширеність монополістичної конкуренції, поведінка фірм, нецінові фактори конкуренції (якість продукції, реклама, упаковка, торгові знаки, марки, умови збуту та купівлі-продажу). Однак, враховуючи постійний розвиток ринків в умовах глобалізації, дослідження нових аспектів розвитку недосконалої конкуренції є необхідним.

Мета статті – дослідження теоретичних аспектів розвитку теорії недосконалої конкуренції в умовах глобалізації та визначення основних тенденцій розвитку сучасної конкуренції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Концепції монополістичної конкуренції та економіки недосконалої конкуренції Дж. Робінсон та Е. Чемберліна розширили уявлення про інструменти конкуренції, здійснивши аналіз її нецінових форм. Вони також суттєво доповни-

ли поняття конкуренції таким елементом як забезпечення більш стійкого положення фірми на ринку. Ідеї цих авторів отримали подальший розвиток у працях І. Кірцнера і Й. Шумпетера та багатьох сучасних науковців.

Як визначив В. Осипов, підсумовуючи роботу Дж. Робінсон, досконала конкуренція є найбільш бажаним варіантом ринкової економіки, однак можливі відхилення від подібного положення повинні бути врегульовані державою. На думку В. Осипова, монополістична конкуренція – це механізм, який найкращим чином задовольняє потреби суспільства, що постійно зростають. Якщо продукт диференційований, то кожен продавець є одночасно і монополістом, і конкурентом [5].

На думку М. Фрідмана, теорія недосконалої або монополістичної конкуренції, розвинена Чемберліном і Робінсон, на жаль, не володіє жодною з ознак, які зробили б її дійсно корисною загальною теорією. Її внесок був значною мірою обмежений поліпшенням викладу економічної теорії індивідуальної фірми і, відповідно, висновком наслідків з маршалліанської моделі, удосконаленням маршалліанського аналізу монополії і збагаченням словника, придатного для опису промислової практики.

Недоліки цієї теорії, згідно з висновками М. Фрідмана, наведеними у «Методології позитивної економічної науки», розкриваються найбільш яскраво в передбачуваному нею трактуванні чи нездатності трактувати проблеми, що відносяться до груп фірм – маршалліанських «галузей». До тих пір, поки стверджується, що диференціація продукту має істотне значення – а це основна відмінна теза теорії монополістичної конкуренції, – не може використовуватися визначення галузі як групи фірм, що випускають ідентичний продукт. Відповідно до цього визначення, при наявності диференціації кожна фірма являє собою окрему галузь. Визначення в термінах «близких» субститутів або «суттєвості відмінностей» в перехресних еластичностях обходить проблему, вводить неясності і невизначені поняття в абстрактну модель, де для них немає місця, і призводить лише до того, що теорія втрачає аналітичну значимість – терміни «близкий» і «істотний» відносяться тієї ж категорії, що і «малий» атмосферний тиск [1].

На думку К. Мацуями, монополістична конкуренція визначається як ситуація недосконалої конкуренції з такими рисами: 1) товари диференційовані, а це означає, що кожна фірма, як єдиний виробник свого власного бренду, знає про власну монопольну владу і встановлює ціну на свій товар; 2) кількість фірм і товарів настільки велика, що кожна фірма ігнорує стратегічні взаємодії з іншими фірмами; 3) вхід у галузь необмежений і здійснюється до тих пір, поки прибуток фірм, що входять у галузь не знизиться до нуля. Такі риси, як зазначає К. Мацуяма, роблять парадигму монополістичної конкуренції дуже корисною для опису сукупних явищ [2].

Монополістична конкуренція, як одна з найбільш поширених економічних структур, надає можливість існуванню великої кількості учасників за рахунок невисоких бар'єрів входу на ринок і можливості диференціації продукту. Однією з тенденцій монополістичної конкуренції стає

посилення впливу ТНК, укрупнення капіталу. В умовах глобальної економіки лише крупні глобальні об'єднання капіталу зможуть принести глобальні конкурентні переваги.

Однак, як вважає Е. Лимарь, підприємства повинні все більше уваги приділяти дослідженням споживачів, правильному позиціонуванню товарів, аналізу стратегій конкурентів, а не лише способам укрупнення як найбільш простому шляху максимізації прибутку [5].

Недосконала конкуренція проявляється в тому, що для створення нових і утримання старих конкурентних переваг виробники збільшують витрати на НДДКР, подовжують терміни їх проведення, тим самим скорочуючи життєвий цикл виробів; посилюється інтенсивність обміну інформацією та участі субпостачальників в інноваційному та виробничому процесах; у сфері виробництва проглядається чітка тенденція до розвитку функцій послуг з метою отримання додаткової вигоди при освоєнні нових ринків; у ряді галузей формування альянсів призводить до встановлення протекціоністських відносин між його учасниками, а об'єднання їх ресурсної бази та економічного потенціалу ускладнює входження на даний ринок нових учасників.

Показниками ідентифікації монополістичної конкуренції у глобальній економіці є:

- ступінь концентрації виробництва,
- ступінь диференціації,
- показник інформаційної прозорості,
- величина вхідних бар'єрів.

Методика ідентифікації монополістичної конкуренції у глобальній економіці включає вивчення теоретичної інформації та аналіз статистичних даних з певних галузей. Ідентифікація галузей проводиться за допомогою розрахунків показників концентрації, інформаційної прозорості та величини необоротних активів галузей що досліджуються.

В. Гордев та С. Шкіотов виділяють ряд аспектів, що пояснюють зміну ролі конкуренції в умовах глобалізації: 1) *поява нових об'єктів конкуренції*, що по суті означає розширення конкурентного поля; 2) *поява нових суб'єктів конкуренції*, що означає збільшення кількості гравців на ринку, однак і зниження ринкової влади кожного з них; 3) *зниження вхідних бар'єрів на ринки* свідчить про інтегруючу роль інформації і технологій у глобальній економіці. Встановлюючи єдині «правила гри» для всіх суб'єктів світового господарства незалежно від їх національної приналежності, глобалізація значно інтенсифікує не лише виробничі процеси, а й саму конкуренцію. Інтенсифікація та посилення конкуренції не можуть не викликати зворотну реакцію суб'єктів, що стоять перед загрозою не лише зовнішнього суперництва, а й загрозою зниження прибутків [4, с. 44].

Як зауважує Ю. Уманців, науковці дедалі більше схильні вважати, що глобалізація веде до формування глобальної конкуренції як нового історичного феномену. Головними особливостями такої конкуренції є: виникнення й розвиток конкурентних відносин у інтегрованому просторі; поява нових суб'єктів конкурентної боротьби; зміна суб'єктами глобальної економіки кінцевих цілей їх діяльності, що зумовлює орієнтацію не на прибуток, а на масштаби вивільнення ліквід-

них ресурсів для виконання певних стратегічних завдань; створення глобальних комплексних супергалузей шляхом вертикальної організації й диверсифікації виробництва на базі моделі олігополії; зростання ролі ТНК у конкурентній глобальній боротьбі за рахунок інтенсифікації злиття й поглинання з розширенням переліку фінансових інструментів; трансформація ТНК у глобальні компанії та забезпечення ними конкурентних переваг на основі корпоративних стратегій і синергетичних можливостей інтеграції локальної і глобальної конкуренції [8, с. 95].

Однією з особливостей як досконалої, так і недосконалої конкуренції стає поява на ринку стратегічного альянсу. Під стратегічними альянсами розуміються довірчі довгострокові взаємовигідні відносини між незалежними фірмами, які дозволяють кожному з партнерів більш ефективно досягати стратегічних цілей, пов'язаних з корпоративною місією кожної організації.

У даний час найбільший вплив на досконалу і недосконалу конкуренцію у глобальній економіці має динаміка росту в галузі стратегічних альянсів, і тому проблема регулювання досконалої та недосконалої конкуренції на сучасному етапі зводиться до проблеми регулювання діяльності цих стратегічних альянсів. У праці В. Бархатова, зазначається, що стратегічні альянси дозволили не тільки істотно посилити конкурентоспроможність компаній, підвищити ефективність виробництва, захопити важливі технології і прорватися на нові ринки, а й певною мірою змінити традиційні правила галузевої конкуренції. Внаслідок цього держава і міждержавні союзи змушені були реагувати і втручатися в умови створення таких партнерств [3, с. 39].

Однак, парадоксальним, на думку В. Гордеева є те, що характер ринкової конкуренції, прагнення до об'єднання з метою захоплення долі ринку або ж протистояння більш сильним економічним суб'єктам породжує тенденцію до концентрації виробництва з подальшою спеціалізацією виробничих та управлінських функцій. Тобто ринок і конкуренція, розвиваючись у відповідності до об'єктивних економічних закономірностей, створюють свою антитезу – антиконкурентний монопольний стан, який в умовах глобалізації приводить до формування нових специфічних ризиків [4, с. 46].

Висновки. В умовах глобалізації характерними особливостями досконалої конкуренції стають: постійно зростаюча кількість підприємств; за рахунок механізму зворотного зв'язку стираються грані між макро- і мікрорівнями, тобто конкуренція можлива і рівнозначна між суб'єктами всіх трьох рівнів, а вирішальним фактором успіху є споживчі переваги; збільшується число конкурентів, здатних подолати ринкові бар'єри; обмежуються можливості здійснювати змови на ринку; безупинно росте кількість глобально діючих споживачів і збутових посередників; створюються потужні інформаційно-комунікаційні системи, за допомогою яких всі процеси між підприємствами, торговцями, постачальниками і клієнтами можуть бути організовані і реалізовані швидше і ефективніше; скорочується число споживачів, що зберігають прихильність до якої-небудь однієї марки товару; ставиться під сумнів вплив на конкуренцію обсягу продажів або доступу до існуючих каналів розподілу продукції; з'являються альянси підприємств, пов'язані між собою найчастіше технологічними ланцюжками і ресурсами, що спільно використовуються.

Список літератури:

1. Friedman M. The Methodology of Positive Economics / M. Friedman // Essays in Positive Economics. Chicago: University of Chicago Press, 1953, p. 3-43.
2. Matsuyama K. Complementarities and cumulative process in models of monopolistic competition // K. Matsuyama // Journal of economic literature. – 1995. – V. 46(2). – P. 701-729.
3. Бархатов В. И. Теоретико-методологические аспекты регулирования совершенной и несовершенной конкуренции в глобальной экономике / В. И. Бархатов // Вестник Челябинского государственного университета. – № 27. – 2010. – С. 36-41.
4. Гордеев В. А. Риски несовершенной конкуренции в условиях глобализации / В. А. Гордеев, С. В. Шкиотов // Теоретическая экономика. – 2011. – № 1. – С. 42-48.
5. Лымарь Е. Анализ особенностей путей развития монополистической конкуренции в российской экономике / Е. Н. Лымарь // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 28. – С. 27-32.
6. Осипов В. С. Теория и методология конкурентного взаимодействия хозяйствующих субъектов / В. С. Осипов: дис. д.э.н., спец.: 08 00 01 – Экономическая теория; Москва. – 2013. – 360 с.
7. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. – М.: Издательство «Прогресс», 1986. – С. 50-55.
8. Уманців Ю. М. Економічна конкуренція в умовах фінансової глобалізації / Ю. М. Уманців // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 95-96.
9. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции / Э. Чемберлин. – М.: Экономика, 1996. – 351 с.

Соболева М.В.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НЕСОВЕРШЕННОЙ КОНКУРЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

В статье исследуются теоретические аспекты развития теории несовершенной конкуренции в условиях глобализации современной экономики. Определяются основные концептуальные положения теории «монополистической» и «несовершенной» конкуренции. Определены характерные особенности совершенной конкуренции в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: глобализация, совершенная конкуренция, несовершенная конкуренция, дифференциация, конкурентоспособность, стратегические альянсы.

Soboleva M.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRENDS OF DEVELOPMENT OF IMPERFECT COMPETITION IN CONDITIONS OF MODERN ECONOMY UNDER GLOBALIZATION

Summary

We analyze the theoretical aspects of the theory of imperfect competition in modern economy under globalization and the development of modern competition. The basic concepts of the theory of «monopolistic» and «imperfect» competition are identified. Characteristic features of perfect competition in the current economic conditions are defined.

Keywords: globalization, perfect competition, imperfect competition, differentiation, strategic alliances, competitiveness.

УДК 336.717.3(477)

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ БАНКІВ НА ДЕПОЗИТНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Телишевська Л.І., Сулим Т.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

У статті досліджено конкурентні переваги вітчизняних банків по залученню коштів фізичних осіб. Проаналізовано стан ринку. Визначено ряд негативних факторів, що впливають на ринок депозитів. Установлено що, незважаючи на ці проблеми, ринок депозитних послуг продовжує розвиватися. Доведено, що на шляху покращення депозитних послуг вітчизняні банки повинні запропонувати найбільш вигідні та оптимальні умови для залучення клієнтів.

Ключові слова: депозитний ринок, банки, депозитні послуги, кошти фізичних осіб, клієнти, ресурси банку.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки забезпечення банків необхідними обсягами депозитних коштів є одним з пріоритетних завдань, що визначають стратегічні напрями розвитку як їхньої діяльності, так і економіки України загалом. В банківській сфері в умовах високої конкуренції великого значення набуває проблема формування банками своєї ресурсної бази з депозитів фізичних осіб і ефективному їх розміщенню в умовах підвищення рівня інфляції, стабілізації національної валюти і посилювання вимог органів, регулюючих банківську сферу. У зв'язку з цим актуального значення набуває аналіз сучасного стану депозитного ринку, тенденцій та особливостей його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Темі ринку депозитів приділили значну увагу такі видатні зарубіжні вчені, як А. Маршал, А. Сміт, П. Роуз, а також вітчизняні науковці М. Алексеєнко, О. Барановський, О. Дзюблюк, А. Мороз та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак стан ринку депозитних послуг є нестабільним через нестійку політичну та економічну ситуацію в країні, тому проблематика депозитного ринку потребує постійного, детального дослідження.

Мета статті. Головною метою статті є виявлення основних тенденцій, обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій по залученню банками вільних